

Austraalia oli esimesi maid, kus eestlased väljaspool kodumaad asusid korraldama kultuuriloolise tähtsusega arhiivraamatukogu, et pagulasajastul väljaspool okupeeritud kodumaad ilmunud eestikeelseid ja eestiainelisi trükiseid koguda, päästes neid seega järeletulevatele põlvedele. Selle arhiivkogu idee pärines end. "Postimehe" toimetuse liikmelt Aleksander Peel'lt, kelle olles Austraalia Eēsti Seltside Liidu esimeheks, asutati 1952.a. liidu Eesti Kultuurilooline Arhiiv, hilisema nimega Eesti Arhiiv Austraalias (EAA). Esimeseks juhatajaks arhiivile määrati ajakirjanik Oskar Nahe, kelle loobumisel tegutseb 1953.a. märtsist auametilise arhivaarina dr.pharm.Hugo Salasoo, kuni tänini.

Mida kogub EAA?

On püütud saada ja koguda järgmisi trükiseid ja materjale:

1) kõiki alates 1944.a. väljaspool kodumaad ilmunud eestikeelseid trükiseid, s.o. raamatuid, broshüüre, ajakirju, ajalehti, laagrite ja organisatsioonide bülletàäne ja teatelehti, lendlehti, üleskutseid jms. ükskõik millises paljundustehnikas; ka aktuste, kontsertide, pidude jne. kavalehti jne., sest ka need omavad korra tähtsust pagulaseestlaste tegevuse valgustamisel ja vaagimisel;

2) kõiki samal ajal ilmunud võõrkeelseid eestiainelisi trükiseid, s.o. raamatuid, ajakirju jne., milles käsitellakse või mainitakse Eestit, või eestlasi. Siia kuuluvad ka samasisulised lõigendid võõrkeelseist ajalehtedest ja ajakirjadest;

3) eesti teadlaste ja autorite võõrkeelseid töid ja kirjutisi ükskõik millisel teemal;

4) ülesvõtteid eestlaste tegevusest väljaspool kodumaad, filme, noote, heliplaate, helilinte, eestlaste ürituste rinnamärke, org-ide poolt väljaantavaid mälestusmarke, eestlaste eksliibriseid, käsikirju, dokumente jne.

Esimese punkti alla kuuluvaist trükiseist saab arhiiv ühel või teisel teel kõik vabes maailmas ilmuval eestikeelsed ajalehed, suure osa ajakirju ja enamiku ilmuval raamatuid, mida kirjastused saadavad otsekohe peale ilmumist. Kõik need saadakse annetustena. Samuti saadavad oma kirjastustl ilmuval väljaandeid paljud autorid.

Teise punkti alla kuuluvate trükiste saamisega on teatud raskusi, sest paljude ilmumise kohta puuduvad arhiivil andmed ja kuna need enamasti ilmuval mitte-eesti kirjastuste väljaandel, ei piisa arhiivil summasid kõigi ostmiseks.

Kolmanda punkti alla kuuluvad eesti teadlaste tööd võõrkeeltes, samuti eesti autorite eestikeelsete teoste väljaanded võõrkeeltes. Eesti teadlased, kelle poole tööde saamiseks pöördutakse, on suures enamikus oma töid saatnud. Kahjuks pole paljude autorite aadressid arhiivile teada.

EAA kogudes oli 1. aprillil 1966 suuremaid trükiseid 3910, nende hulgas 1462 teaduslikku tööd 234-lt eesti autorilt. Väiksemaid trükiseid (Broshüürid, lendlehed, kavalehed, ajalehelõigendid jne.) ligi 9000. Peale nende leidus EAA kogudes veel kaheksa kaheksakümne üheksa paguluses ilmunud eestikeelse perioodilise väljaande aastakäike või numbreid, üle 300 võõrkeelse ajakirja aastakäike või numbreid eestlaste kirjutatud või eestiainelise sisuga, üle 5000 foto ja diapositiivi, peamiselt eestlaste elust ja tegevusest Austraalias. Nende hulgas on aga ka kaks albumit 1600 ülesvõttega eestlaste põgenemisest Rootsi ja tegevusest ja elust seal esimesil pagulusaastail. See kogu, algselt koostatud Rootsi Riigimuuseumi jaoks Hans Vilperi poolt, jäi muuseumi poolt omandamata ja viidi Argentiinasse, kus argentiina eestlased selle ära ostsid ja annetasid EAA-le. Seda haruldast ja suure ajaloolise väärtusega fotode kogu säilitatakse Sydneys riigipanga ühe osakonna teraskambris.

Edasi leidub EAA kogudes veel heliplaate, helilinte, noote, filme, käsikirju, dokumente ja muid arhivaale. Heliplaatidest võiks nimetada peale Austraalias siinsete eestlaste üritustest tehtuid veel Eesti Riigi Ringhäälingu originaal-plaate riigihoidja K. Pätsi kõnega väliseestlastele 31. dets. 1937, Martin Tarase lauludega jm.

Arhiivis leidub eestlaste poolt kirjutatud või eestiainelisi trükiseid, mis ilmunud peale eesti keele veel afrikaani, araabia, birma, esperanto, heebrea, hispaania, hollandi, inglise, itaalia, korea, kreeka, ladina, leedu, liivi, läti, marathi, norra, poola, portugali, prantsuse, rootsi, saksa, soome, taani, telugu, tšehhi, türki, ukraina, ungari ja vene keeles, kokku 31 keeles.

Tuhandete trükiste kõrval, mis EAA kogudes leiduvad, on mõndagi säärast, mida igapäev ei kohta. Näiteks väljaanne "The Estonians", 392 lk., millist tõenäolikult vaid vähesed eestlased on näinud. Nimelt tegutseb USA-s organisatsioon "Human Relations Area Files, Inc.", mille sihiks on koostada ja talletada oma kogudes ammendavaid monograafiaid maailma rahvaste kohta. See töö on jaotatud mitme teadlasterühma vahel USA ülikoolide juures. Indiana Ülikoolile on langenud osaks kirjutada Uurali rahvastest, kuhu kuuluvad ka eestlased ja nende sugulasrahvad. Ilmunud väljaannetest on EAA-s teoseid üheteistkümne rahva kohta, millest kaheksa on kirjutatud eestlaste poolt. Meid ja meie sugulasrahvaid käsitavad

järgmised monograafiad: Eestlased (Linda Raun), Karjalased, Liivlased, Vepslased (Felix Oinas), Mordvalased, Ostjakid, Vogulid (Alo Raun), Soomlased (Eeva Kangasmaa-Minn), Sürjäänid ja Tšeremissid. Teosed on ingliskeelsed, enamikus neist on esitatud ka keelenäiteid. Igas teoses on vastava rahva kohta toodud põhjalikke andmeid ajaloo, sotisoloogilise poliitilise ja majandusliku olukorra kohta kõige vanemast ajast kuni teose koostamise ajani (1955-1956).

1956.a. algas Saksamaal Westfalenis tegevust "Euroopa Rahvaste Muinasjutuvara eest Hoolitsemise Selts", andes iga aasta välja ühe köite seitsme euroopa rahva muinasjuttudega, igalt rahvalt kaks juttu algkeeles, koos saksakeelse tõlkega. Esimene köide sisaldas taani, saksa, eesti, prantsuse, jugoslaavia, rootsi ja hispaania muinasjutte. Eestikeelseist on toodud "Lähed teisele hauda kaevama, võta endast mõõt" ja "Aus ~~xxx~~ elu, hea süda, rõõmus meel". Teises köites, mis ilmus 1957.a., on esitatud muinasjutte kreeka, gaeli (Shoti kõrgmaa), ungari, norra, portugali, türki ja liivi keeles. Liivi muinasjuttudeks on "Ibbi Pitka-Kuora" (Hobu Pikk-kõrv) ja "Ir un vermlinki" (Hiir ja varblane). Tingimuseks on, et avaldatavad muinasjutud ei tohi olla varem trükituna ilmunud. Nii eesti- kui liivikeelsed muinasjutud oli väljaandja saanud dr. Oskar Looritsalt. Köited ei ole müüdavad, neid trükitakse piiratud arvul kirjanduse- ja kunstihuvilistele bibliofiilidele ning on suurel määral bibliograafilised haruldused.

Lasteraamat "Lugu kahest karumõmmist" ilmus Geislingenis jõuluks 1945, millist 12-leheküljelist illustreeritud ~~raamatut~~ raamatut valmistas käsitsi 50 nummereeritud ja signeeritud eksemplari. Pildid joonistas ja koloreeris E.Kõks, teksti joonistas A.Loit. Arhiivi eksemplar kannab numbrit 29.

Mainimist väärib prof.dr.F.Oinase eesti keele õpperaamat ameeriklastele "Spoken Estonian", kolmes köites, kokku üle 500 lk., antud välja Indiana Ülikooli poolt. Teose peamine ülesanne on õpetada igapäevast kõnekeelt ja selle koostamisel on eeskujuks võetud USA sõjaväes kasutuses olevaid teisi keeleõpikuid.

Birma pealinnas Rangoanis ilmunud 1960.a. õigusteadlase ja ülemkohtu liikme B.C.Guha ingliskeelne raamat "The Buddha Bhagwat" on ka meile huvi pakkuv. Selles on poemi kujul kirjeldatud Buddha elukäiku ja tema õpetuse levikut. Proloogis märgib autor, et see on indo-aarialaste püha lugulaul, mis kõneleb maade vallutamisest valguse ja kultuuri abil. Proloogi lõpul märgib autor (olles varem toonud andmeid Budha põlvnemise ja perekonna kohta, muuseas seda, et tal oli poeg nimega Rahula)

budha õpetuse kohta, et "Tshingis-Khani leegionid kandsid oma rännakul selle valguse Stalingradi, Leningradi, Latviasse, Eestisse, Sileesiasse". Edasi laulus "Budha ei kuulu ühelegi maale" öeldakse, et "sa ei kuulu Indiale üksi, sinu õpetused on haaranud kogu maailma, Põhjanabast Tseilonini,... Volga, Kaspia, Latvia, Estonia, Lithuania, Vietman...tõendavad, et Budha on sündinud kõigi jaoks". Pöemi lõpp-~~ssas~~ öeldakse, et "lääs aaria rajal kohtas ida:... jäistes orgudes, freskodega ehitud mäeõõnsustes looduse vaikuses, Baikali järve juures, teispool Uurali ja Altai mäestik-ke, lehise ja seedripuu saludes budha templid ja palvelad tähistasid kogu ala kuni Soomel^laheni, koos Eesti, Leedu ja Läti, merivaigu maaga..."

Võõrkeelseist eestiainelisist trükiseist võiks mainida mõningaid romaane, kus tegelasteks on eestlased, nagu Swiggeti "The Durable Fire", kus peategelaseks on eestlanna ja osa tegevust toimub New Yorgi Eesti Majas, Richter "They fell from God's hands", kus üheks peategelaseks on eesti ohvitser piiril Narva juures, Van Wyck Masoni "Himalayan Assignment", kus esineb üks "ehtne eesti paruness", pärit Haapsalust, Pophami "The Sea Beggars", kus kümme eesti põgenikku kommunismi eest võtavad ookeanil väevõimuga üle ühe laeva; Hemingway "To have and have not", kus kõneldakse eesti meresõitjaist jne.

Eesti autori suurima trükiarvuga trükiseks arhiivis on dr.Hj.Mäe saksakeelne "Drei Reden gegen den Kommunismus", millest aastail 1953-1958 Saksamaal ilmus seitse trükki, kokku 110 000 eksemplari. Kõik trükid on EAA kogudes olemas.

Mõnda eesti autori tööd on arhiivis mitmes keeles, nii on Robert Raidi "Wenn die Russen kommen" peale saksakeelse veel eesti, läti ja hispaania keeles, A.Orase "Baltic Eclipse" peale ingliskeelse veel ~~saksa~~ soome, rootsi ja norra keeles, Evald Mändi "Prohvet" peale eestikeelse veel saksa, inglise ja taani keeles, Voldemar Veedami "Erma lugu" peale eesti keele veel araabia, hispaania, inglise, korea, marathi, prantsuse, rootsi, saksa, ja telugu keeles, kokku kümnes keeles.

Arhiivi rikkalikust noodikogust võiks märkida birma pühade tantsude viise, mis seati esmakordselt tavalistesse nootidesse ja avaldati trükis Rangoonis 1952.a. Birma Kultuuriministeeriumi väljaandel, kusjuures nende seadjaks oli eestlane F.V.Iustig, kes elab aastaid Birma suurimas templis Shwedagon paagodas ja on peale K.Tennisonsi surma budhausu peapiiskopiks Eestile, Lätile ja Leedule.

Kuigi esialgse kava kohaselt EAA kogumisalasse ei kuulunud enne 1944. a. ilmunud trükised, siiski on rahvuskaaslaste poolt ka neid arhiivile saadetud, nii on siia kogunenud trükiseid ka iseseisvuse ajast ja enne seda

ja Vanimaks eestikeelseks trükiseks EAA kogudes on praegu 114 aastat vana "Koli-Ramat.Essimenne jaggo.Lühhikenne õppetuse õigest kirjutamisest.Tartus. H.Laakmanni kirjade ja kulloga trükkitud." Ilmumisaasta on näha tiitellehe teisel küljel tsensori poolt antud saksakeelses trükiloas: "Dorpat, den 16.April 1852. In Auftrag des Censors: Lector Carl Mickwitz." Eessõna kohaselt "Sesinnatse ramatokesse kirjutaja on Põlwa õppetaja Schwartz; agga Wörro õppetaja Lossius on tedda Tallina keele murde järrele ümber kirjotanud." Eessõnas märgitakse veel, et seda raamatut "tulleb iggas kirjotusse kolis keige holega prukida.Siiski meie lodame, et temma ei mitte lastele üksi, waid ka wanna innimestele woiks tullolik olla; ning isseärranis maenitseme külla-koolmeistrid, tedda ennese pärrast prukida, et nemmad issi kassolikko õppetusse polest saaks kaswama ja targemaks sama, kui ka wahhest woimalik ei olle, keik sellesinnatse ramato õppetussed külla-koli-lastete kätte õppetada. Sedda targema^s meie külla-koolmeistrid issi sawad, sedda parreminne õppiwad nemmad ka nore lastega ümber käia, ning sedda ausamat märgi ehk eenkuio sawad nemmad ~~ja~~ ka keige külla rahwale andma. Kül Jummal sanna on ainus juhataja taewa õnnistusse pole, ning innimeste õppetuse ei woi meie hinge mitte önsaks tehha; siiski õppime mapeälse asjade arrosamisest ka sedda selgeminne tundma, mis Jummal sanna meile kulutab. Kes sedda ei tunne agga moista, mis nähtaw on, sel ei sa ka näggematta taewalikko asjade õiget tundmist ollema; ning kes ommas aialikkus ellus ja mapeälises seisusses rummal on, se ei woi ka iggawesse ello te peäl targaste käia."

Samas köites leidub ka "Teine jaggo. Arwamisse ehk rehkendamisse ramat" ja edasi veel "Katsumiste selletus ehk ärra-arwatud numrid, mis arwamisse-ramato eksemplid peawad rehkendamisse läbbi wälja andma". Tänapäeva eesti keeles oleks viimase osa pealkiri "Ülesannete lahendused".

Vanimaks võõrkeelseks trükiseks EAA kogudes on Londonis 1842 ilmunud anonüümse nais autori reisikirjeldus kahes köites "Letters from the Shores of Baltic", (autoriks oli Lady Elizabeth (Rigby) Eastlake). Selles kirjeldab autor oma reisimuljeid Londonist Peterburgi ja sealt Eestisse. Eestimaal peatus autor pikemat aega, liikudes küll kohaliku aadli, saksa ja vene seltskonnas, kuid puutus kokku ka maa päriselanike eestlastega. ~~Anterxxixixix~~ Viimaste elust toob ta mitmeid kirjeldusi, enamasti heatahtlikke. Autor viibis Narvas, Tallinnas, Haapsalus, Paldiskis, Pakri saarel, Padisel, Keilas, Kloogal, Lihulas, Väanas, Piritall ja mujal. Mitmel leheküljel tsiteerib autor üksikuid eestikeelseid sõnu,

EESTI ARHIIV
AUSTRALIAS

PEDAGOGIKA
ARHIIVIMUSEUM
FOND K 15025-1

From: A. PUUS

33 MORETON AVE.

KINGSGROVE, AUSTRALIA

Lidcombe, 8. aprillil 1966.

Armas härra Puus!

Siinjuures see vaimusünnitus E.Õpetajate Keskuhingu
bülletääni jaoks. Näib, et sai liiga pikk. Kui arvate, kärpige
mõnda ülearusena näiv osa maha või jätke toimetusele kärpida.
Küsimus on, kas seesugune kirjutis nende bülletääni üldse
huvitab, kuna selles ei leidu ju midagi pedagoogilist.

Parimate tervitustega pealepühiks

Teie

Kallis Herman!

H. Salasoo
arhivaar

Paadon siinjuures Dr. H. Salasoo Rõsi Rõõga.
Rõõgan homme või homme.
Tervitades Sinu

Aleksander
15. 4. 1966.